

Станислав Монюшко - майстор на полската вокална композиторска школа

Монюшко е един от най-значимите за Полша композитори от епохата на романтизма, който издига полския национален дух и полската култура. Развива и демократизира националната опера. Той е и един от създателите (заедно с Фредерик Шопен) на полската романтична песен.

Станислав Монюшко е роден на 5 май 1819 година в Убел, близо до Минск (столицата на днешна Беларус). По произход е дворянин (шляхтич). Семейството на композитора притежава свой, полски герб. Неговият баща Чеслав Монюшко изповядва идеите на Просвещението и идеалите на френската революция. Завършва военната си кариера като адютант на Маршал Мюра. Станислав е единствено дете в семейството. Той е сериозен, вгълбен, любознателен. „Аз съвсем не принадлежах към тъй наречените вундеркинди, но от най-ранни години чувствах непреодолимо влечение към музиката, призиването към която се прояви у мен много рано.”¹ В писмо до Адам Киркор² композиторът си спомня: „Първата школа за разбиране на музиката бяха „Исторически песни” на Ниемцевич, изпълнявани от чудния глас на моята майка. Тези известни мелодии, въпреки, че не бяха твърде достъпни (за мен), бяха моята ежедневна духовна храна и вече пет годишно дете ги пеех точно, без да съм ги изучавал.”³

Ярки впечатления в детското съзнание оставят полските и белоруски народни песни и танци, хоровите изпълнения, свързани с народни обреди и обичаи. Запознава се с църковната музика, изпълнявана по време на религиозни празници. В имението в Убел се организират концерти и театрални представления, в които участват всички членове на фамилията. Изпълненията на младия Станислав са ярки, импровизациите - своеобразни, което подтиква неговите родители да търсят среда за развитие на музикалния

¹ Rudziński, Witold. Moniuszko. Kraków: PWM, 1957, s. 228.

² Полски журналист и издател.

³ Moniuszko Stanisław. Listy zebrane. Kraków. PWM, 1969, s. 236.

талант на детето им. Монюшко учи последователно във Варшава, Минск и Вилно (днес Вилнюс). На 18-годишна възраст пише първите си романси, които посвещава на своята годеница Александра Мюлер. Това са *Romans*, по текст на Янушкевич, *Świerszcz*⁴, по текст на Камински, *Kochanko moja*⁵, по текст на Мицкевич.

Следва в Певческата академия в Берлин (1837-1840), където получава професионална подготовка и задълбочени познания за западноевропейската музикална култура при проф. Карл Фридрих Рунгенхаген, преподавател по композиция и хорово дирижиране. Образованието, получено в „*Singakademie*” има решаващо значение за формирането на музикални критерии у младия музикант. В Берлин той композира три романса по стихове на Адам Мицкевич. Това са *Niepewność*⁶, *Pieszczotka*⁷ и *Sen*⁸, които са публикувани на полски с приложение на немски език. Редакторът на познанския „Литературен седмичник” Антони Войковски отбелязва: „Досега не сме имали песни от такава класа, всички наши песни са или подражание на италианската музика, или незначителни мазурки. Няколко от песните на Курпински, Липински, Шопен и някои на Новаковски - това е нашата певческа литература. Трябва да се радваме, че господин Монюшко, както ми се струва, изключително се е отдал на този вид композиции, сигурен съм, че Роберт Шуман би ги одобрил”⁹.

През 1840 година Монюшко заминава за Вилно, където получава длъжността на органист в католическата църква „Св. Ян”. Организира хор и малък симфоничен оркестър, композира, преподава уроци по пиано и композиция, пише статии за музикални издания, участва в обществения живот на града. Търпеливо преодолява житейските трудности. В писмо до Юзеф Сикорски¹⁰, композиторът споделя: „Вилно се отнася към моите произведения извънредно благосклонно, но каква полза, щом градът става из ден в ден все по-беден откъм средства? Оркестърът стана неприличен в

⁴ „Щурец”.

⁵ „Любима, моя”.

⁶ „Неувереност”.

⁷ „Гальовница”.

⁸ „Сън”.

⁹ **Jachimecki**, Zdzysław. Moniuszko. Kraków. PWM, 1961, s. 35.

¹⁰ Полски критик, редактор на „Ruch Muzyczny”.

пълния смисъл на думата...Няма и помен от фагот, обой-един, а вторият кларинет свири толкова фалшиво, че бих предпочел въобще да го няма. Валдохорните са съвсем слаби, ловджийският рог-още по-слаб, но затова тромбонът гърми за всички. Имаме прекрасни тимпани, но няма тимпанист. Хорът ми се състои от някакви си двадесет певци...”¹¹

В превърнатия по това време в „духовна пустиня” град, Монюшко създава едни от най-ярките си оперни творби. Операта „Халка”, по либрето на Влоджимеж Волски, е замислена след жестокото потушаване на селското въстание в Галиция през 1846 година¹². Музиката поражда със своя драматизъм. За първи път операта е изпълнена във Вилно през 1848 г. Тази версия е дваактна и завършва с въстание. След намесата на цензурата Монюшко променя нейния край. Интересно е да се отбележи, че в първоначалната (дваактна) версия партията на Йонтек е написана за баритон. Монюшко е имал пред вид своя приятел и съмишленик италианския баритон Ахилеас Бонолди¹³. „Аз свалих почти всички главни партии с един тон по-ниско. Йонтек стана баритон, Януш - чистокръвен бас. Отсъствието на тенори, по-точно, убеждението, че операта може да мине и без тенори, предизвика тук ожесточена атака от страна на „филборнистите”¹⁴ (...) Разнасяха ме из вестниците и ме изправиха пред съда на публиката, която все пак, слава Богу, и сега се отнася към мене така благосклонно, както и по-рано”.

Музикалната критика в Беларусия счита Станислав Монюшко за основоположник на белоруската опера. Композиторът създава по либрето на белоруския драматург Винценти Дунин-Марцинкевич оперите „Вълшебна вода”¹⁵, „Новобрански набор”¹⁶ (поставена през 1841 г. в Минск¹⁷), „Идеал или новата Прециоза”¹⁸ (премиерата е в Минск на 9 февруари 1852). На театралната сцена прозвучават белоруски народни мелодии, белоруска реч,

¹¹ **Moniuszko**, Stanisław. *Listy zebrane*. Kraków. PWM, 1969, s.163.

¹² По това време Полша е в състава на Руската империя.

¹³ Първи изпълнител на партията на Йонтек на премиерата във Вилно през 1848 г.

¹⁴ Почитатели на италианския тенор Даниел Филборн.

¹⁵ *Woda cudowa*.

¹⁶ *Pobór rekruta I Żydów*.

¹⁷ ръкописът е загубен.

¹⁸ *Ideal czyli Nowa Precjoza*.

белоруски народни танци. По-късно операта „Идеал“ е забранена, тъй като в нея се критикува крепостничеството¹⁹.

По време на престоя на Монюшко във Вилно се появяват и неговите шедьоври в областта на църковната музика, първите кантати, първите тетрадки „Домашни песенници“. Издаването на сборници с полски песни, на полски език във време, когато полският език е почти забранен²⁰ в Руската империя, има не само музикално, но и национално-патриотично значение. Във Вилно Монюшко композира и първите водевили и комични оперети, предназначени за тамошния аматьорски театър,²¹ първите кантати.

В периода 1849 -1856 години Монюшко често посещава Петербург, където дирижира авторски концерти. Там той се запознава с композиторите Михаил Глинка (1804-1857), Александър Даргомижски (1813-1869), Александър Серов (1820-1871), Модест Мусоргски (1839-1881), Милий Балакирев (1836-1910). Сред критиките и отзивите за неговото творчество в руската музикална преса, са тези на неговите приятели – Даргомижски и Серов.²² В рецензия за авторския концерт на Монюшко в Петербург през 1856 г., Александър Серов обръща внимание на „мелодичността, свежестта, прозрачната оркестровка и оригиналната музика...“ на композитора. „Контрапунктът свободно му се подчинява (...), оркестровите съчетания, при отсъствието на всякаква превзетост, понякога са поразително оригинални; оркестровката е изобщо прозрачна, подобно на Глинка, и толкова интересна и майсторска. Но всичко това е все още малко ако не беше мелодичността, ако не бяха свежите напеви, които служат за основна мисъл на музиката, изкусно и необичайно скромно предадени. В таланта на Монюшко широтата, силата на мисълта, високият патос са елементи, които не преобладават, но често

¹⁹ Дудионова О. В. - „Музыкальная культура Беларуси X-XIX вв.“ Минск, 2012, с. 38.

²⁰ Пълната забрана на полския език на обществени места и в официалната кореспонденция идва по-късно след Вършавското въстание през 1863 г.

²¹ *Loteria* - едноактна оперета, по либрето на Милевски, поставена за първи път в Минск през 1843 година и *Jawnuta* („Цигани“).

²² Даргомыжский, Александр. О музыке г. Станислава Монюшки. - В: *СПБ ведомости*, 1861, № 241.

отсъствието на тази страна се допълва от необикновена свежест, грациозност, сърдечност при постоянна красота на звука.”²³

Пътуванията до Париж, Лайпциг, Ваймар, Франкфурт, Прага, обогатяват мирогледа на композитора с впечатления от културния живот в Европа. Във Ваймар той се среща с Ференц Лист. В Прага се запознава с Бедржих Сметана, който дирижира премиерата на операта „Халка” в чешката столица.

На 1 януари 1858 година, след като е преодоляна яростната съпротива на тогавашния директор Томаш Нидецки и с помощта на Мария Муханов-Калергис²⁴, „Халка” е поставена в „*Teatr Wielki*” („*Teatr Wielki*”) във Варшава. За премиерата, Монюшко разширява операта до четири действия. Той добавя и ариите на Халка - „Ако литнех нагоре към слънцето като птичка”²⁵ (*Gdyby rannym słonkiem*)²⁶, арията на Йонтек „Сред планините вятър вие и в горите шуми” (*Szumią jodły na gór szcsycie*)²⁷, както и „Планински танци” (*Tańce góralskie*). Проф. Витолд Руджински цитира в монографията си за Монюшко отзива на Цезар Кюи²⁸: „Сюжетът е изключително простичък и в същото време - пълен с невероятен драматизъм (...) Стилът на Монюшко е крайно ясен и винаги мелодичен; неговата музика се пее знаменито, неговите мелодии са прости, почти наивни, не толкова разнообразни (...), но те са плавни, естествени и свободни, никога не биват тривиални, за което е причина добрата хармонизация, понякога твърде особена и деликатна, обаче винаги провеждана с вкус и майсторство”²⁹. Спектакълът на 1 януари 1858 година е истински триумф за композитора. Възторгът на публиката е неописуем. Мелодиите се запяват от цяла Полша. Постановката се възприема от музикалната общественост като рожден ден на полската класическа опера. Иван Камбуров пише: „В историята на полската опера, името на Станислав

²³ Серов, Александр. Музыкальные сочинения Станислава Монюшки. – В: *Музыкальный и театральный вестник*, 1856, № 14.

²⁴ Съпруга на интенданта на варшавската опера ген. Муханов.

²⁵ Според Олга Дадимова, за основа на арията е послужила белоруската народна песен „Стала б ты калиной”, Вж. Дадимова, Олга. Музыкальная культура Беларуси X-XIX вв. Минск, 2012, с. 169.

²⁶ Написана е за примадоната на варшавската опера Паулина Риволи.

²⁷ Композирана специално за лиричния тенор Юлиан Добрски.

²⁸ Цезар Кюи (1835-1906), руски композитор и музикален критик, инженер по фортификационни съоръжения, участник в Руско-турската освободителна война. Негов учител по хармония е Станислав Монюшко.

²⁹ Rudziński, Witold. Op. cit., s. 257-258.

Монюшко заема едно от най-предните места, ако не и първото....., който със своята творба „Халка” направи оперното творчество истинско полско национално достояние”³⁰.

През 1858 композиторият е поканен за главен диригент и директор на „Театр Вйелки”³¹, позиция, която заема до самата си смърт (1872 г.). На този пост Монюшко трябва да се справя с интригите в музикалните среди, с негативното отношение на царската цензура, да съчетава дейността си в операта с преподаването във Варшавския университет³². За него педагогическата работа е призвание, което изпълнява с любов. Организира благотворителни концерти, за да подпомогне бедстващите студенти. В тези концерти взимат участие някои от най-добрите варшавски музиканти. Композиторият пише и свой учебник по хармония³³.

В началото на юни 1872 г., сломен от житейските неслоди и недоимъка, Монюшко заболява от сърце. В писмо до свой приятел той пише, че животът му лети „*accelerando al fine*”³⁴. Траурната церемония по повод неговата кончина се превръща в национално шествие.

Станислав Монюшко оставя богато музикално наследство. Неговото творчество обхваща оперни, симфонични, кантатно-ораториални, камерно-вокални и инструментални произведения, които възплъщават чертите на романтичния стил - емоционална наситеност, възвишеност и одухотвореност, дълбочина на художествената концепция и ярка образност. Творбите му се отличават със славянския си колорит, мелодичен полет и интензивност на драматичния изказ. Композиторият посвещава цялото си творчество на своя народ. „Ако обичам работата си, то я обичам като честно служене на страната.”³⁵

³⁰ Иван Камбуров -, *Полска музика*” - Т.Ф. Чипев, 1939 г., стр. 59

³¹ След Флоренция, Рим, Мантуа и Болоня, Варшава е петият европейски град, който развива операта и първият с постоянно действаща оперна сцена през далечните 1635-1648 г.

³² От 1864 г. Монюшко е професор по композиция и хармония в Музикалния институт във Варшава, където преподава 14 години.

³³ *Pamiętnik do nauki harmonii*”, 1871.

³⁴ **Rudziński**, Witold. Op. cit., s. 248.

Безспорно шедьовър е операта „Халка”. Преплитайки лиризм и драматични акценти, Монюшко създава оперен стил не само като претворява черти от полския фолкор, но ги насища с полско съдържание и дух. Композираната в периода 1861-1864 години опера „Страшният двор” („*Straszny dwór*”) поетизира полският бит от рицарската епоха. Образите в нея са ярки и детайлно обрисувани. Ролята на оркестъра е водеща в развитието на музикалната драматургия. Сред другите по-известните опери на композитора следва да се посочат: *Betty*³⁶, *Flis*³⁷, *Hrabina*³⁸, *Paria*³⁹, *Beata*,⁴⁰ *Verbum Nobile*.

Друг крупен жанр, свързан със синтеза на слово-музика и изразяващ ярко националната принадлежност на композитора, е кантатата. Монюшко създава произведения, които служат за основа на по-нататъшното развитие на този жанр в Полша⁴¹. Това са *Milda*, *Nijola*, *Widma*, *Sonet* *krymskie*, *Pani Twardowska*. Според композитора жанрът на кантата предоставя пред авторовото въображение необятни творчески възможности. В писмо до Крашевски, автор на поемата „*Витолпрауда*”, по чийто текст Монюшко композира кантата *Milda* четем: „Съдържанието прочее е литовско, най-разбираемо за мен, а формата - не е опера, а кантата, (форма) превъзхождащата операта във всяко отношение... Всякакво най-фантастично съдържание можем да вложим удобно в кантатата.”⁴² .

Сред произведенията, написани през последните години от живота на композитора е и кантатата *Widma* („*Призраци*”), която е създадена по стихове от поемата *Dziadi* („Деди”) на Адам Мицкевич. Произведението се състои от осем мелодични, изобразителни сонета⁴³. През 1878 г., Ян Добжански, директор на театъра в Лвов, представя кантатата в сценичен вариант.

³⁶ Комична опера в едно действие, по либрето на Шобер, поставена за първи път във Вилно през 1852 г.

³⁷ „Салджия” – комична опера в едно действие, по либрето на Богуславски. Премиерата ѝ е във Варшава през 1858 г.

³⁸ „Графиня” – комична опера в три действия по либрето на Влоджимеж Волски, поставена за първи път във Варшава през 1860 г.

³⁹ „Парий” - опера в три действия по либрето на Хенчински с премиера във Варшава през 1869 г.

⁴⁰ Опера в едно действие по либрето на Хенчински, поставена за първи път във Варшава през 1872 г.

⁴¹ Творбите на неговите предшественици композиторите Елснер, Курпински, Ницецки не успяват да отговорят на изискванията на съвремието.

⁴² *Moniuszko*, Stanisław. *Listy zebrane*. Kraków. PWM, 1969, s.198.

⁴³ Поетичният първоизточник е съставен от 18 сонета, от които Монюшко подбира осем.

Специално място в творчеството на композитора заемат произведенията, написани на религиозна тематика. По-голяма част от тях той създава във Вилно. Това са меси, псалми, песни с религиозен текст, които Монюшко пише на полски и латински и в които звучат национални мотиви. За най-ценна композиция се счита „Латинска меса” *Es dug* за смесен хор, орган и струнен квинтет. Следва да се споменат и четирите „Остробрамски литании”⁴⁴ за смесен хор и оркестър, с вплетени народни песнопения, които проф. Руджински определя като кантати - поеми⁴⁵.

Посветената на руския композитор Александър Даргомижски, фантастична увертюра *Vajka* („Приказка”), изпълнена за първи път във Вилно през 1848 година, е сред популярните симфонични произведения на автора. Монюшко пише също балетна музика, както и музика към театрални представления.

Песенното творчество на Монюшко е останало незаслужено в сянката на неговите опери. В своите вокални миниатюри композиторът вгражда познание за духа и жизнената сила на полския народ. Немският музиколог Хуго Риман (1849-1919) пише в своя труд „*Geschichte der Musik seit Beethoven*” („История на музиката след Бетховен”) „В историята на полската музика, след Шопен трябва да назовем Монюшко, който е достоен за високо признание за своите песни, в които живее истинският полски дух.”⁴⁶

Сред изследователите съществува разминаване за точният брой на песните. Счита се, че са около 400. От тях 267 са публикувани в 12 тетрадки, озаглавени „*Śpiewnik domowy*” („*Домашен песенник*”). Извън тези тетрадки остават песни, публикувани в различни сборници и алманаси.

Тематиката на песенното наследство на Монюшко е изключително разнообразна. Жанровото богатство включва романси, балади, любовна лирика, идилични, драматични, героични песни. Сред тях са шедьоври като баладите *Свитежянка*, *Засада*, хумористичната балада *Дядо и баба*, романсите *Разговор*, *Сън*, *Гальовница*, елегите по текстове на Ян Кохановски. Така също и песенните миниатюри: *Кайсия*, *Триолет*, *Пролет*, *Към далечната*, *Вечерна песен*, *Предачка*, *Полска розичка*. Танцувалните

⁴⁴ *Litanie ostrobramskie*.

⁴⁵ **Rudziński**, Witold. Op. cit., s. 162 .

⁴⁶ **Maciejewski**, Bogusław. *Moniuszko - father of Polish opera*. London: Allegro press, 1979, p. 124.

песни са в ритъм на мазурка, полонеза, краковяк. Най-добрите творби на Монюшко покоряват и очароват с проникновеността на музикално - лиричния израз на чувствата. Образите в тези песни са дълбоко емоционални и правдиви. Мелодиите, носещи интонемите на полската реч, достигат до всички слоеве на полския народ. „Моят „*Песенник*” ще бъде сбор от песни за глас в съпровод на пиано. Старал съм се да избира стихове от най - добрите наши поети...”, пише Монюшко. И по-нататък: „...Това, което е наше, родно, от края, от града, което е ехо от детските ни спомени, никога жителите на земята на която са се родили и отраснали няма да престанат да харесват. Под влияние на такова вдъхновение са съставени моите песни, и макар и да съдържат различни видове музика, (те) имат национален стремеж и характер.”⁴⁷

Песните са комплектувани в тетрадки. Названието „домашен” цели прикриването на „народен” песенник. Направен е опит да се заблуди царската цензура. По повод издаването на първия „*Домашен песенник*”, Александър Серов пише: „За тези, които знаят полски език, романсите на Монюшко са съкровище. Не се замислям да ги поставя редом до най-добрите, които съществуват в този лирически песенен репертоар, чиито най-важни представители за Германия са Франц Шуберт и Роберт Шуман, а за нашето отечество (Русия) - Михаил Глинка и Александър Даргомижски. Грациозност и благородство на мелодията, прелест и мъдрост, решително отсъствие на всякаква превзетост и преувеличение - ето това са отличителните качества на песните на г-н Монюшко”⁴⁸.

Първият биограф на Монюшко Александър Валицки добавя: „Който не помни това време, ще му бъде трудно да разбере впечатлението, което направи на всички появяването на първите песни на Монюшко. Дотогава ние имахме малко наши произведения за пеене. В Литва имаше много малко хора, които пееха по ноти. А ония, които се обучаваха по пеене, пееха обикновено италиански или френски арии от опери, защото полски вокален репертоар изобщо не съществуваше...”⁴⁹

⁴⁷ Moniuszko, Stanisław. Listy zebrane. Kraków: PWM, 1969, s. 602.

⁴⁸ Серов, Александр. Избр. Статьи. т. 2. Москва, 1957, с. 544-546.

⁴⁹ Jachimiecki, Zdzysław. Moniuszko. Kraków: PWM, 1961, s. 36.

В стремежа си да въплъти в своите песни „местния характер и колорит”, Монюшко се обръща към поезията на своите съвременници: Ян Чечот, Теофил Ленартович, Юзеф Крашевски. Пише песни по стихове на романтичните поети Адам Мицкевич, Томаш Зан, Александър Ходжко, Владислав Сирокомля, Влоджимеж Волски, така също и по стихове на драматурзите Юзеф Коженъовски, Александър Фредро. Вниманието му е привлечено и от творбите на руските поети Бенедиктов, Иванов, Никитин, Козлов, Кукольник, от стиховете на Шекспир, Уолтър Скот, Байрон, Виктор Юго, Гьоте и Хайне. Монюшко рядко използва оригиналните текстове на чуждестранните поети. За него достъпността на посланието е от първостепенно значение. Автори на преводите на полски език са Мицкевич, Желиговски, Грайнерт, Машински, Одинец, Островски.

Самият Монюшко скромно пише за своите песни: „Не съм създал нищо ново. Когато ходя по полските земи, аз попивам духа на народните песни. Без дори да искам, тяхното вдъхновение прелива във всички мои произведения”.⁵⁰

Верен син на полската земя, заедно с великия Фредерик Шопен и виртуозния майстор на цигулката Хенрик Виенявска, Станислав Монюшко издига нивото на полската национална композиторска школа до европейска величина. Благодарение на своята активна композиторска, педагогическа и обществена дейност, той остава символ на полския принос в световната музикална култура и един от най-вълнуващите вокални романтици.

⁵⁰ Rudziński, Witold. Op. cit., s. 247.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Биолчев, Боян.** Отвъд мита. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 2001.
2. **Дадимова, Олга.** Музыкална култура на Беларус Х-ХІХ вв. Мінск, 2012.
3. **Даргомыжский, Александр.** О музыке г. Станислава Монюшки.-В: *СПБ ведомости*, No 24,1861.
4. **Камбуров, Иван.** Полска музика. София: Т.Ф.Чипев,1939.
5. **Каралийска - Тръпкова, Елена.** Станислав Монюшко. „Музикално-поетична образност, стилистични и интерпретационни особености в песенното му творчество”. София: Издателство на НМА,„Проф. Панчо Владигеров”, 2019.
6. **Серов, Александр.** Музыкальные сочинения Станислава Монюшки-В: *Музыкальный и театральный вестник*, No 14,1856.
7. **Серов, Александр.** Избр. статьи, т. 2, Москва: Музыка, 1957.
8. **Jachimecki, Zdzisław.** Moniuszko. Kraków: PWM, 1961.
9. **Maciejewski, Bogusław.** Moniuszko-father of Polish opera. London: Allegro press, 1979.
10. **Moniuszko, Stanisław.** Listy zebrane. oprac. W. Rudziński. Kraków: PWM, 1969.
11. **Rudziński, Witold.** Moniuszko. Kraków: PWM, 1957.